

ПРОВИНИ І ВИБАЧЕННЯ В ОЦІНКАХ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ 1943–1944 РОКІВ МЕШКАНЦЯМИ ВОЛИНІ ТА ГАЛИЧИНИ

Досліджено психологічний зміст оцінок українсько-польського конфлікту 1943–1944 рр. мешканцями Волині та Галичини. Опитано 100 осіб за напівстандартизованим інтерв'ю. Застосовано контент-аналіз, критерій χ^2 , кластерний аналіз. В оцінках домінують незнання і невизначеність; конкурують політичний, гуманістичний та пізнавальний змісти. Основні позиції: унікально-захисна, компромісно-захисна, заперечно-захисна, гуманістично-співчутлива, політично-звинувачувальна, самозвинувачувальна.

Ключові слова: вибачення, захисна позиція, звинувачення, історична пам'ять, колективна провина, оцінка подій, почуття провини.

Актуальність теми. Дослідження закономірностей переживання українцями колективних провин спонукало звернути увагу на психологічний зміст пояснень причин і наслідків українсько-польського конфлікту 1943–1944 рр. на західноукраїнських землях. Протягом багатьох десятиріч їх принципово по-різному тлумачено в українських і польських історичних джерелах та колективній пам'яті українців і поляків.

Основні незгоди стосуються визначення загального характеру конфлікту, причин взаємного поборювання, кількості жертв з одної та іншої сторін, установлення ініціаторів взаємного винищення. Головна причина є доволі очевидною: ішлося про етнополітичну належність території Західної Волині та Східної Галичини. Кожна сторона обстоювала власні територіальні інтереси і знаходила для цього аргументи, які видавалися їй достатніми й переконливими.

За радянських часів майже не було інформації про українсько-польські суперечності того часу. Радянська пропаганда засуджувала й компрометувала діяльність УПА та інших українських патріотичних сил, розповідаючи про їхні справжні й вигадані дії, що могли мати характер воєнних злочинів, проте ігнорувала факт, що йшлося про боротьбу українців і поляків за територію.

Після 1991 р. було принципово змінено оцінку УПА та українського національно-визвольного руху, його учасникам надано статус героїв боротьби за волю України. Каральні акції проти польського населення не викликають особливого інтересу, а якщо про них заходить мова, то їх інтерпретують як протистояння носіям польського реваншизму, які прагнули відновлення польської держави на етнічно та історично українських землях [2; 8].

Як зазначає Н. Зубар, більша частина українського суспільства уникає цієї теми через її незнання і не розуміння конфлікту [3]. Українці здебільшого не усвідомлюють масштабів тих трагічних подій, а претензії поляків видаються їм безпідставними. Навпаки, частина українського населення на Західній Україні – нащадки тих, хто був свідками й учасниками подій, має власну історичну пам'ять – про злочини поляків проти українців.

Натомість із польського боку посилюється прагнення відновити історичну справедливість, об'єктивно (у їхньому розумінні) оцінити події 1943–1944 рр., спонукати українців до каяття. У сучасному польському суспільстві події є дражливими для великої частини громадян, переважно старшого віку, які відчувають незадоволення через те, що численні безневинні жертви залишилися незаслужено забутими, а винуватці злочинів – не покарані ні юридично, ні в моральному та історичному плані.

Українські історики визнають, що масові вбивства поляків у Східній Галичині та Волині мали місце [2; 7]. Водночас ситуація, яка склалася в Україні, з невиразною пам'яттю про ті події, є комфортною для більшості українців. Проте непам'ятання їх у сучасних умовах не приводить до остаточного забуття, а радше дає ілюзію спокою, яку легко руйнує більш-менш гучна актуалізація болісного минулого. Н. Зубар пропонує визнати конфлікт і чітко його артикулювати на всіх рівнях [3]. Передумовою визнання спільнотою колективної провини має стати її загальне усвідомлення.

Метою дослідження є не встановлення "історичної правди" з приводу українсько-польського конфлікту 1943–1944 рр., а з'ясування психологічного змісту оцінок тих трагічних подій у свідомості теперішнього українського населення Волині та Галичини.

Методи. У дослідженні було застосовано метод напівстандартизованого інтерв'ю з використанням відкритих, закритих та напівзакритих запитань. Відповіді опрацьовано за допомогою контент-аналізу. Відмінності між різними групами респондентів визначали за критерієм χ^2 , сукупність змінних структурували за допомогою кластерного аналізу.

Огляд літератури. Дослідники підкреслюють, що українсько-польський конфлікт 1943–1944 рр. продовжує впливати на українсько-польські відносини [1]. Проте якщо в міждержавних взаєминах можна простежити ознаки порозуміння, то на особистісному рівні ситуація є значно складнішою [6].

У цих питаннях, зазначає А. Боляновський, переважає емоційно забарвлена та вкрай тенденційна інформація. Хибні стереотипи вкарбувалися у свідомість учасників конфлікту і від них перейшли до дітей, що вплинуло на сприймання проблеми західними українцями та польськими "кресов'янами" і їхніми нащадками [1]. Польські історики часом підкреслюють, що "кресов'янам" ідеться про посилення одностороннього національного переказу про злочин [4]. Проте як у Польщі, так і в Україні історичну пам'ять підпорядковано сучасним політичним реаліям та потребам [6; 8, с. 287–292].

Дражливим є питання про кількість жертв з одного і другого боку. При цьому кожна сторона схильна перебільшувати кількість загиблих зі свого боку і применшувати втрати суперника. І. Патриляк називає баланс жертв однією з найскладніших і найспекулятивніших тем. І в українській, і в польській історіографії часто густо наводять фантастичні кількості загиблих, за до-

помогою яких намагаються виставити власний народ в образі "постраждалої сторони" [9].

А. Боляновський пише про міфічну мартирологію, або "еквілібристичну маніпуляцію" кількістю польських жертв. У Польщі активно роздмухують обсяг утрат серед польського населення, максимально применшуючи кількість жертв українських [1]. Така гіперболізація кількості жертв серед поляків, на думку О. Каліщук, є логічною в контексті двох тенденцій, характерних для польського суспільства: стереотипу жорстокості підрозділів УПА та українців загалом і сприймання себе як нації-жертви [5].

Попри відмінні оцінки загальне співвідношення визнають за таке, що кількість жертв із польського боку була удвічі або в кілька разів більшою, ніж з українського [8, с. 276–277; 9].

Суперечливість українсько-польських оцінок описуваних подій можна простежити в термінології. Ю. Мацієвський зазначає, що прийняте в Польщі означення польських акцій як відплатних у відповідь на напади українців є таким самим евфемізмом, як і українське формулювання "Волинська трагедія" [7], що в польській версії має назву "Волинська різанина". Польські дослідники частіше зосереджуються на визначенні масових убивств поляків як етнічної чистки або геноциду, а також роблять акцент на прихильному в той період ставленні багатьох українців до знищення польського населення та їхніх намаганнях виправдати скоєні злочини [8, с. 193–196, 279–292].

Принциповою є відмінність у баченні загального контексту подій. Погляд на міжетнічний конфлікт як ланцюг причинно-наслідкових зв'язків, який потопає в пітьмі віків і який слід простежувати в динаміці, О. Каліщук називає найумотивованішим та найоб'єктивнішим. Вона підкреслює, що українські автори наполягають на неможливості говорити про волинські події поза історичним контекстом, а основною причиною конфлікту вважають асиміляційну політику міжвоєнної Польщі щодо українців [5]. Про складне переплетіння історичних, соціальних, економічних, політичних, психологічних чинників пише Б. Гудь. Українські дослідники, зазначає він, особливої ваги надають тривалим історичним приниженням, яких зазнавали українці з боку поляків [2, с. 98–103]. На подіях 1920–1939 рр. наголошує І. Патріляк, а водночас говорить про контекст історичних взаємин між двома народами впродовж шестисот років. Він характеризує українсько-польський конфлікт як типову антиколоніальну війну українців проти імперіалістичної держави, якою була міжвоєнна Польща і яку хотіло відродити польське населення Західної України. Такі війни завжди вирізняються особливою жорстокістю та безкомпромісністю з обох боків [9].

Натомість польські дослідники зосереджуються на подіях 1942–1944 рр. [5]. Водночас частина їх визнає, що фізичне насильство зі сторони українців було реакцією на структурне й фізичне насильство з боку поляків [7].

Поширеним варіантом українських пояснень конфлікту є посилення на провокації третьої сторони: євреї, німці та росіяни завжди були тимчасовим і додатковим чинником розгортання подій у цих регіонах до 1945 р. [1], політика нацистів і радянської влади – один із головних каталізаторів конфлікту [10]. Напруження в українсько-польських відносинах штучно стимулювали СРСР і Німеччина [9], а російський чинник продовжує відігравати негативну роль у сучасному українсько-польському діалозі [4; 5]. Не відкидаючи наявності німецьких і радянських провокацій в українсько-польських відносинах,

Г. Мотика зазначає, проте, що "серед сотень нападів на польські поселення не знайдено жодного, який би можна було приписати радянським партизанам" [8, с. 108].

Дедалі гучнішими стають розмови про потребу змінити ракурс аналізу проблеми, спрямувавши погляд у майбутнє. Обміни взаємними звинуваченнями та вимірювання ваги кривд – це шлях у нікуди. Потрібно звести порахунки з минулим заради майбутнього [5]. Замість пошуку консенсусу про історію треба перейти до пошуку компромісу у сфері практичної політики, вести переговори про трансформацію конфлікту і запобігання його ескалації [3]. У такому ракурсі бачення проблеми увиразнюється значення психологічних чинників розгортання конфлікту і його сучасних інтерпретацій. І якщо дорогою до порозуміння можна будувати лише через розуміння історичних образ і трагедій [2, с. 105], то перенесення їх до теперішнього контексту неможливе без урахування актуального стану настроїв і думок у відповідних середовищах.

Методологія. Було опитано 100 осіб – мешканців чотирьох провінційних місцевостей (по 25 осіб у кожній із них): села Звіздівка і Ставок Костопільського р-ну Рівненської обл., селище Іваничі Володимир-Волинського р-ну Волинської обл., місто Белз Червоноградського р-ну Львівської обл., село Боднарів Калуського р-ну Івано-Франківської обл.

Вибір саме таких місцевостей має два пояснення. По-перше, у цих населених пунктах або поблизу них відбувалися акції, спрямовані проти польського населення, що, згідно з польськими джерелами, призвели до найбільш численних жертв. По-друге, опитували мешканців невеликих поселень із метою охопити якомога більше корінного населення, що безпосередньо пов'язане із цією територією і може бути найбільш обізнаним із колишніми подіями.

Статеві-вікова структура вибірки відповідала структурі дорослого населення України. По 50 осіб було опитано на території Західної Волині (Волинська і Рівненська обл.) та Східної Галичини (Івано-Франківська і Львівська обл.). Так само по 50 розподілилися мешканці поселень міського і сільського типу.

У процесі спілкування віч-на-віч із респондентами за методом напівстандартизованого інтерв'ю їм було поставлено низку запитань: дев'ять відкритих, одне напівзакрите та чотири закриті. Отримані відповіді на відкриті запитання було опрацьовано за процедурою контент-аналізу та узагальнено у вигляді набору семантичних одиниць. Для подальшого опрацювання відібрано одиниці, які були відображені у відповідях не менш як 5 % респондентів (в окремих випадках проаналізовано й відповіді 4 %, якщо цього вимагала логіка наповнення семантичного простору). Відмінності між окремими групами респондентів оцінювали на основі критерію χ^2 , змінні структуровані за допомогою кластерного аналізу.

Результати дослідження. На початку розмови респондента запитували про те, чи є він корінним мешканцем цієї місцевості. Респондента вважали за корінного, якщо він тут народився і виріс і хоча б один із його батьків походив звідси (таких виявився 91 %). Решта 9 % – це ті, хто переїхав сюди з віддаленої місцевості.

Наступним було запитання про те, чи знає респондент про знищення поляків, яке мало місце в цій місцевості в 1943 або 1944 р. Відповіді поділено на три категорії: не знає (22 %), знає трохи (63 %), знає багато (15 %). Обсяг наявних знань (трохи чи багато) оцінював сам респондент, його уточнювали шляхом розпитування про ті події. Якщо респондент не знав про події або

давав неточну відповідь, то йому надавали коротку інформацію про те, що тоді відбувалося, після чого остаточно оцінювали ступінь обізнаності респондента.

Відповіді на запитання про причини тих подій розподілилися таким чином (тут і далі сума відсотків може перевищувати 100, оскільки окремі відповіді містили 2 або 3 значення): 48 % опитуваних не дали відповіді; 23 % заявили, що це була боротьба за територію; 15 % назвали причиною провокації третьої сторони – радянської (частіше) або німецької чи якоїсь іншої, не названої; так само 15 % говорили про різні варіанти взаємного непорозуміння, людської природи, впливу обставин того часу; 12 % за причини визнавали негативні риси поляків – агресивність, захланність, антиукраїнськість тощо; 6 % зазначали, що йдеться про "політику" як таку собі абстрактну силу, що вплинула на поведінку людей.

На запитання, хто винен у тому, що сталося, 45 % респондентів не змогли дати відповіді; радянську або російську владу звинувачували 19 %, поляків – 13, німців – 7, разом українців і поляків – 6, владу (без зазначення її історичного чи політичного статусу) – 6 %; 4 % поклали вину на українців.

Належить зробити роз'яснення щодо оцінки влади як винуватця тих подій. Як показують наші дослідження, у свідомості частини українців має місце емоційно-когнітивна домінанта у вигляді напруженого ставлення до влади. Образ влади постає як недиференційована інстанція, на яку спрямовано інтенсивні негативні оцінки, яка виконує роль незмінного винуватця негараздів та об'єкта звинувачень навіть незалежно від історичного контексту.

Наступним було запитання про те, яке значення з погляду сьогоdnішнього дня мають ті події для мешканців села, селища, міста. Домінувала відповідь, що ті події не мають значення – 40 %; запитання залишилося без відповіді – 17 %; люди пам'ятають про ті події – 11 %; ті події впливають на сучасні українсько-польські відносини (позитивно або негативно) – 10 %; події мають значення, але не пояснено, у чому воно полягає, – 9 %; це були трагічні події – 7 %; з тих подій треба брати уроки – 7 %; це було в історії – 6 %.

Коли йшлося про особисте значення тих подій для респондентів, то 61 % відповіли, що вони не мають значення; 10 % дали їм негативну оцінку; 10 % говорили про уроки, які потрібно винести з того, що відбувалося; жаль із приводу загибелі людей висловили 8 %; 7 % заявили про потребу знати історію; 6 % не дали відповіді.

Чи мають сьогодні ті події значення для всіх українців та України? На таке запитання 26 % відповіли, що не мають, а 18 % не дали відповіді. Натомість 14 % говорили, що події певним чином вплинули на розвиток України, здебільшого негативно; 13 % говорили про вплив на українсько-польські відносини; 12 % сказали про значення подій без конкретизації; 12 % зосередилися на негативній оцінці сучасного становища в Україні; 7 % говорили про їхнє значення як історичного факту; 4 % заявили, що таке не має повторитися.

Як видно зі змісту описаних відповідей, в оцінці подій 1943–1944 рр. домінують незнання і нерозуміння. Найчастіше запитання залишалися без відповіді. У змістових відповідях конкурують політична і гуманістична оцінки. У політичній акценти зроблено на історико-політичному значенні: боротьбі за територію, за Україну, традиційній ворожнечі українців і поляків, впливах третіх сторін, здебільшого радянсько-російської. Гуманістичний аспект виявився у шкодуванні через загибель людей, у потребі пам'ятати про них, виносити уроки з

трагічних подій минулого, прагнути того, щоб вони не повторилися. Виявився також суто пізнавальний аспект: треба знати історію!

Слід зазначити ще одну характеристику масової свідомості, що відвертає громадську увагу від конкретної оцінки подій, про які йдеться. Частина респондентів у відповідях воліла говорити про своє теперішнє нелеге становище, відхиляючись від змісту поставленого запитання. Реакція на скрутні обставини життя виявилася важливішою за підтримання контексту розмови. На цьому тлі чималою одностайністю вирізнялася відповідь на запитання про те, чи треба згадувати про ті події: переважна більшість (75 %) опитуваних із цим погодилася, а 22 % заперечили таку потребу.

Відповіді про те, чому треба згадувати, розподілилися таким чином: щоб знати, пам'ятати про те, що було – 26 %; оскільки це історія – 25 %; щоб таке більше не повторилося – 13 %; оскільки загинули люди – 13 %; щоб робити висновки – 11 %; оскільки це було заради України – 4 %. Ті, хто вважав, що не треба згадувати, дали такі пояснення: це було давно, уже минуло – 18 %; треба жити мирно, не ворожити минулого – 9 %.

Переважна більшість (64 %) респондентів погодилася з тим, що треба просити вибачення за ті події, а 21 % не погодилася. Проте коли йшлося про конкретизацію змісту вибачень, то одностайності вже не було: 41 % не дали відповіді на запитання про те, хто і в кого має просити вибачення; 28 % говорили про взаємні вибачення українців і поляків; порівну – по 12 % – заявили про вибачення українців перед поляками і поляків перед українцями; 5 % наполягали на тому, що всі люди мають вибачатися одні перед одними або перед Богом.

Виразну захисну позицію щодо усвідомлення трагічності тих подій та ймовірної винуватості українців можна вбачати у відповідях на запитання про те, за що слід просити вибачення. Багато хто (42 %) не зміг відповісти, і майже стільки само (39 %) висловлювалися обережно, говорячи радше про неправильну поведінку, ніж про злочини. Респонденти визнавали провини своїх предків, але неохоче, намагаючись пом'якшити суть скоєного. І лише 19 % говорили про вибачення за вбивства, жорстокість, насильство, геноцид.

Ще одне запитання стосувалося адміністративно-територіальної ідентифікації респондентів. Їм пропонували визначитися, ким вони найбільше почуваються: мешканцем міста чи села або місцевості, жителем області, громадянином України. Отримані відповіді розподілилися в такий спосіб, що більшість (64 %) назвала себе громадянами України, менше (30 %) виявилось тих, хто виявив місцеву ідентичність, і найменше (5 %) було носіїв регіональної ідентичності. Оскільки представників останньої групи було небагато, то надалі порівняння здійснювали між двома першими групами.

Виявлено різницю між тими, хто волів називати себе місцевими мешканцями, і тими, хто насамперед визначав себе як громадянина України. Перші більшою мірою говорили про значення уроків із тих подій для міста/села (тут і далі за критерієм $\chi^2 p \leq ,02$), потребу робити висновки як підставу для того, щоб згадувати про ті події (.044), вибачення українців перед поляками (.036). Натомість інші наполягали на провині самих поляків (.044), особистому значенні знання історії (.083; з огляду на відносно невелику кількість значущих показників розглянуто й ті, де відмінності досягали лише рівня тенденції), вибаченні поляків перед українцями (.061).

Привертає увагу спрямованість очікуваних вибачень: носії локальної ідентичності виявляють більшу

схильність до вибачень перед поляками, натомість особи з переважанням загальноукраїнської ідентичності радше очікують на вибачення з боку поляків.

Далі зроблено порівняння груп респондентів за різними соціально-демографічними характеристиками. Виявилася різниця в оцінках між корінними і некорінними мешканцями, хоча надійність цих даних невисока через малу кількість некорінних. Останні частіше говорили про значення тих подій як історії для міста/села (,032), брак їхнього значення для України (,061), потребу не ворушити минулого (,03). Натомість корінні мешканці охочіше погоджувалися з потребою згадувати про ті події (,054).

Несподівано мізерними виявилися вікові відмінності. Лише у двох групах по-різному оцінено значення трагічного протистояння для місцевого населення: особи середнього зрілого віку (45–59 років) активніше, ніж представники інших груп, заперечували таке значення, а носії ранньої зрілості (30–44 роки) займали протилежну позицію (,071).

Більш виразно виявилися статеві відмінності. Чоловіки дужче заперечували значення подій для місцевого населення (,005), тоді як жінки частіше не мали відповіді на це запитання (,092) або зазначали значення їх впливу на українсько-польські відносини (,062), висловлювали негативну оцінку подій, говорячи про значення особисте (,062) або для України (,089), наполягали на тому, що така трагедія не має повторитися, як на підставі згадувати про неї (,054).

Наступний аспект порівняння було зроблено за ознакою обізнаності про оцінювані події. Зовсім не обізнані респонденти, на відміну від добре обізнаних, не мали відповіді на запитання про причини тих подій (,033) і їхнє місцеве значення (,094). Обізнані частіше причиною взаємного знищення вважали боротьбу за територію (,061) або негативні риси та дії поляків (,000), звинувачували поляків (,04), давали негативну оцінку тих подій у їхньому значенні для України (,015). Отже, інтерес до тих подій та обізнаність про них пов'язані з активною проукраїнською позицією в наданих оцінках.

Для уточнення психологічної структури оцінок, які прозвучали у відповідях респондентів, було здійснено кластерний аналіз у просторі 53 оцінних ознак за методом найближчого сусіда. Виділили шість кластерів. Три з них утворилися на основі пунктів, які відображають невизначеність позицій респондентів щодо оцінюваних питань: події не мають значення особистого або для мешканців міста/села; немає відповіді про причини або про винуватців тих подій; немає відповіді на запитання про те, хто має вибачатися і за що слід вибачатися.

Зміст іще двох кластерів відтворює психологічну проблемність оцінювання важкого минулого. До одного кластера ввійшли відповіді на запитання про те, чи треба згадувати про ті трагічні події і чи треба просити за них вибачення. Другий кластер встановила лише одна ознака – потреба вибачатися за неправильні дії (а не за вбивства) як спосіб послабити можливе почуття провини.

Усі решта ознак утворили один великий кластер.

З огляду на істотну змістову нечіткість отриманої кластерної структури оцінок було проведено ще одну кластеризацію їх після вилучення тих респондентів, які не дали відповідей на чотири та більше запитань (залишилося 69 осіб), і пунктів анкети, що відображають брак відповідей на запитання (залишилося 45 ознак). За результатами такого аналізу виділили п'ять кластерів. У першому об'єднали два показники – чи треба просити вибачення і якщо вибачатися, то за неправи-

льні дії (а не за вбивства). Другий кластер встановили обстоювання взаємних вибачень українців і поляків та відповідь "не має" на запитання про особисте значення тих подій. До третього кластера ввійшли відповіді про брак значення для мешканців села, селища або міста та всієї України. Лише одна ознака утворила четвертий кластер – історичний характер тих подій як причина того, що про них треба згадувати. Решту ознак об'єднали у п'ятий кластер.

Оскільки у просторі ознак вагоме місце посіли малозмістовні індикатори – ті, що відображають брак відповіді, відповідь про брак значення подій або про їхнє значення без пояснення його суті, то ці пункти було вилучено і виконано ще один етап кластерного аналізу в просторі 40 ознак. Утворилися чотири кластери. Перший із них був аналогічний кластерові з попереднього етапу: чи треба просити вибачення і якщо вибачатися, то за неправильні дії. Зміст другого кластера стосувався таких підстав згадувати про ті події, як їхній історичний характер та потребу знати про них і пам'ятати. У третьому кластері поєдналися такі різномірні ознаки, як боротьба за територію – причина ворожнечі, потреба взаємних вибачень українців і поляків, убивства – предмет вибачень. Четвертий кластер об'єднав решту ознак.

У результаті проведених процедур невизначеність і психологічна проблемність, що спочатку переважали у змісті кластерів, поступово конкретизувалися за трьома напрямками: прийняття або заперечення потреби вибачатися; зосередження на історичному характері подій; акцент на боротьбі за територію як головному змісті українсько-польських суперечностей тодішнього часу.

Наукова дискусія та висновки. Узагальнення отриманих результатів показує, що в оцінках мешканцями Волині та Галичини провин і вибачень за українсько-польський конфлікт 1943–1944 рр. істотно переважають необізнаність і невизначеність позицій. Аналіз ознак, які мають більшу змістову вираженість, дає підстави описати найбільш типові позиції респондентів. За їхнім психологічним змістом ці позиції можна назвати уникливо-захисною, компромісно-захисною, заперечно-захисною, гуманістично-співчутливою, політично-звинувачувальною, самозвинувачувальною.

Домінує захисна позиція, насамперед в *уникливо-захисному* варіанті, у якому найвиразніше виявляється небажання дізнаватися про болісне й непривабливе минуле. Якщо інформація про трагічні події тим чи тим чином доходить до респондентів, то частина їх ухиляється від некомфортних роздумів. Визнаючи провини своїх, застосовують для їхньої оцінки відносно "м'яку" термінологію. Частина респондентів говорить про складнощі людської природи або обставини того часу. Звинувачують владу або "політику" як абстрактну підступну силу. Окремі особи наполягають на тотальній провині всіх перед усіма або перед Богом.

Компромісно-захисна позиція полягає в зосередженні уваги на об'єктивно-історичному змісті подій та їхніх дотеперішніх наслідків з одночасним абстрагуванням від їхньої трагічності, визнанням обопільних провин українців і поляків та потреби взаємних вибачень, пропозиціях жити мирно, не ворушити минулого.

Свідченням заперечно-захисної позиції є намагання знецінити значення тих тяжких подій через заперечення їхньої важливості в минулому та актуальності в теперішньому. Зручним і поширеним варіантом захисних пояснень стають посилення на провокації третьої сторони.

Ознаками *гуманістично-співчутливої* позиції можна вважати підкреслення трагічного характеру подій, ви-

словлення жалю за загиблими людьми, наголошування на важливості пам'ятати про них, увиразнення потреби робити правильні висновки з минулого, наполягання на тому, щоб такі трагічні події більше не повторилися.

Політично-звинувачувальну позицію втілено в негативних оцінках поляків, односторонніх звинуваченнях на їхню адресу, безапеляційному виправданні українців, використанні патріотичної риторики.

Порівняно незначними є вияви самозвинувачувальних тенденцій, коли йшлося про більшу провину українців та потребу просити вибачення в поляків.

Отже, рівень усвідомлення мешканцями Волині та Галичини змісту і ступеня провини учасників/сторін українсько-польського конфлікту 1943–1944 рр. помірно невисокий. Більшості їх бракує мотивації до пізнання причин і наслідків тих подій. Властивий частині респондентів інтерес до них звичайно корелює з проукраїнськими поставами, а відтак і зумовленими ними упередженнями.

Позаяк мешканці решти українських регіонів набагато слабше заангажовані у відповідну проблематику, то загалом можна стверджувати, що в масовій свідомості українців наразі немає соціально-психологічних передумов для посідання виваженої, асертивної позиції в оцінках трагічних подій 1943–1944 рр.

Список використаних джерел

1. Боляновський А. Проблема кількості польських жертв волинської трагедії 1943 року. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2013. № 6. С. 129–142. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrpol_2013_6_13
2. Гудь Б. Українці – поляки: хто винен? У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини XX століття. Львів: Кальварія, 2000. 192 с.
3. Зубар Н. Волинь. Конфлікт пам'яті між Польщею і Україною. Аналіз і прогноз. *Інформаційний центр "Майдан Моніторингу"*, 01-09-2016. URL : <https://maidan.org.ua/2016/09/volyn-konflikt-pamyati-mizh-polscheyu-i-ukrajinoyu-analiz-i-prohnoz/>
4. Ісаєв І. Помішалися на "ідеології необандеризму": польські історики відповідають "кресов'янам". *Наше слово*. 2021. № 5. 2021-01-31. URL : <https://nasze-slowo.pl/pomishalysya-na-ideologiyi-neobanderyzmu-polski-istoryky-vidpovidayut-kresovyanam/>
5. Калішчук О. Волинь'43: майбутнє у лабіринтах минулого. *Українська правда*. 5 липня 2021. URL : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/07/5/159790/>
6. Калішчук О. Протистояння на українсько-польському пограниччі в роки Другої світової війни у політологічному вимірі. *Україна – Польща:*

історична спадщина і суспільна свідомість. 2012. № 5. С. 103–110. URL : http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/ukr-pol_5/010-kalishchuk.pdf

7. Мацієвський Ю. Чому масові вбивства поляків на Волині некоректно називати геноцидом. *Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів*. Зб. аналітичних матеріалів. Упоряд. В. Бусленко. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 51–58.

8. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції "Вісла": польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ: Дух і Літера, 2013. 360 с.

9. Патриляк І. Кривавий баланс. Скільки загинуло під час польсько-українського конфлікту? *Українська правда*. 12 липня 2018. URL : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/07/12/152692/>

10. Польова З. Польсько-українські воєнні відносини: розвиток конфлікту та спроби примирення. *Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. 2013. № 6. С. 108–128. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrpol_2013_6_12

References

1. Boliyanovskiy, A. (2013). Problema kilkosti polskykh zhyrtv volynskoi trahedii 1943 roku. *Ukraina – Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 6, 129–142. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrpol_2013_6_13
2. Hud, B. (2000). *Ukrainci – poliaky: khto vynen? U poshuku pershoprychyn ukrainsko-polskykh konfliktiv pershoi polovyny XX stolittia*. Lviv: Kalvaria. 192 s.
3. Zubar, N. (2016). Volyn. Konflikt pam'iaty mizh Polshcheiu i Ukrainoiu. Analiz i prohnoz. *Informatsiyni tsentr "Maidan Monitorynh"*, 01-09-2016. Retrived from <https://maidan.org.ua/2016/09/volyn-konflikt-pamyati-mizh-polscheyu-i-ukrajinoyu-analiz-i-prohnoz/>
4. Isaiev, I. (2021). Pomishalysia na "ideologii neobanderyzmu": polski istoryky vidpovidaiut "kresov'ianam". *Nashe slovo*, 5, 2021-01-31. Retrived from <https://nasze-slowo.pl/pomishalysya-na-ideologiyi-neobanderyzmu-polski-istoryky-vidpovidayut-kresovyanam/>
5. Kalishchuk, O. (2021). Volyn'43: maibutnie u labiryntakh mynuloho. *Ukrainska pravda*. 5.07.2021. Retrived from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/07/5/159790/>
6. Kalishchuk, O. (2012). Protystoiannia na ukrainsko-polskomu pohranychchi v roky Druhoi svitovoi viiny u politolohichnomu vymiri. *Ukraina – Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 5, 103–110. Retrived from http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/ukr-pol_5/010-kalishchuk.pdf
7. Matsiievskiy, Iu. (2017). Chomu masovi vbyvstva poliakiv na Volyni nekorrektno nazyvaty henotsydom. In V. Buslenko (Comps.), *Suchasni ukrainsko-polski vidnosyny: pohliad ekspertiv. Zb. analitychnykh materialiv* (pp. 51–58). Lutsk: Vezha-Druk.
8. Motyka, G. (2013). *Vid Volynskoi rizanyiny do operatsii "Visla": polsko-ukrainskyi konflikt 1943–1947 rr.* Dukh i Litera.
9. Patriyliak, I. (2018). Kryvavyi balans. Skilky zahynulo pid chas polsko-ukrainskoho konfliktu? *Ukrainska pravda*. 12.07.2018. Retrived from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/07/12/152692/>
10. Poliova, Z. (2013). Polsko-ukrainski voenni vidnosyny: rozvytok konfliktu ta sroby prymyrennia. *Ukraina – Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 6, 108–128. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrpol_2013_6_12

Надійшла до редколегії 07.08.21
Рекомендована до друку 15.11.21

Vadym Vasiutynskyi
ORCID ID: 0000-0002-9808-4550
Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

GUILT AND APOLOGY IN THE VOLYN AND GALICIA RESIDENTS' ASSESSMENTS OF 1943–1944 UKRAINIAN-POLISH CONFLICT

The aim of the study was to clarify the psychological content of assessments of the Ukrainian-Polish conflict of 1943–1944 by the current Ukrainian population of Volyn and Galicia. 100 residents were surveyed using a semi-standardized interview. The answers were processed with content analysis, χ^2 criterion, and cluster analysis.

Ignorance and uncertainty dominated the events assessments. As a result of quantitative procedures, their content became more specific in such psychological positions: evasive-defensive, compromise-defensive, denial-defensive, humanistic-compassionate, political-accusatory, and self-blaming.

The evasive-defensive position was manifested in the reluctance to learn about painful events, avoidance of uncomfortable thoughts, and soft justification of Ukrainians. The compromise-defensive position was to focus on the objective content of the events, acknowledge the mutual guilt of Ukrainians and Poles, and propose not to "stir up" the past. Evidence of the denial-defensive position was denying the importance of the events or the reference to third sides' provocations. Humanistic-compassionate position included the emphasis on the tragic nature of events, the expression of pity for the dead, and the need to draw the right conclusions. The political-accusatory position meant the negative assessments and accusations of Poles, the unappealable justification of Ukrainians, and the use of patriotic rhetoric. The self-blaming position was embodied in the recognition of the greater guilt of Ukrainians and the need to apologize to Poles.

Keywords: apology, defensive position, blaming, historical memory, collective guilt, assessment of events, sense of guilt.